

Amar minutoko atsedenaldia. Aita Fernando Mendizabalek du itza.

LARDIZABAL'EN EUSKERAZ ZERTXOBATT

Iñoren aurrean lenengoz itzegiteak, zueri ez dakit baña neri beintzat' larrialdi ederra eman dit. "Zer esan bear zeat, ba, nik kattakume onek?, nion nere baitan, I ixilik egonda ere' ba-zegok bai an nork itzezin!" Baña beste au ere idaroki zidan ez dakit nungo sorgiñen batek, eta orduan sosegatu nintzan: "Batean punpa, besten panpa, urrengoan zilipurdi ta arrantza, ola ikasten duk zutik ibiltzen". Eta olaxe jarri nintzan oraingoan punpa egitera. Bai punpateko ederra artu ere! Orain ikusiko duzute.

Besterako indarrrik ez-eta, Lardizabal'i buruz zertxobait egi-tea artu nuan langaitzat. Ain zuzen onexegatik: Euskera uts utsa eta ederrena ikasteko' iturrietara jo bear dugulako; eta emen ba-sittu on bat artu ondoren' orduan al izango dugulako euskera gori gori itzezin. Binbitartean' euskera sapat bat egitetik gora ez gera igoko. Ur arrea daukaten osiñak utzi bai' eta iturrietako ur pitxidunetara joan bear dugu.

Iturri auek' Jainkoak bakarrik dakizkianeko aldietatik eus-ker a darioten iturri auek' erriaren ezpañak ditugu lenengo eta nagusienik; eta gero idazle asabarrak. Ona emen nungo euskera edan bear dugun. Moskortzeko bildurrik gabe edan ere gañera! Ez baidigute kalterik egiñen euskera-ardozko moskorraldi batzuk. Gañera, olako moskorrik' ez du debekatu Jainkoak.

Jo lasai ortik. Euskerazko ardo ori bear dugu euskaldun jator izateko. Ori aztarrikatu, aztertu, atxurtu, laiatu ta goldetu bear dugu gure euskera mardul izan dedin.

Bi iturri dauzkagula, esan dugu, euskera jasotzeko: erria eta idazle asabarrak. Erriak' bere gorrian emango digu izkuntza, ba-soko gauza bat bezelaxe. Gero' etorriko da norbait eta iztegi ba-tean bilduko du basamintzo ori. Erritiko iturri onen ordezkari bezela' Azkue'ren iztegi nagusia artu genezake; baña erriaren itz oro' iztegi ortan daudenik uste izan gabe. Aberastasun askotxo baidauzkagu oraindik biltzeke. Ondoren' liburugillea etorriko da.

Erri xeak baño adimen zorrotzagoa izaten du, eta gauza berriak esan bearra ere bai. Orduan, erria iturburuztat artu badeza ere', basamintzo ori xertatzen asiko da, txukunagotzen eta dotoreagotzen; itz berriak ere asmako ditu bere bururakizun berrien adierazteko. Txertu ta itz berri auek' ez ditu lenagoko iztegiak ekarriko, eta bildu egin bear dira urrengokoan sartu ditezten.

Onelako lantxoren bat egin dut nik emen. Itzak biltze au' ez da zalla. Edonork, eta nik baño obeto, egin dezakezutena da; baño norbaitek egin bearrekoa, eta etekin aundikoa euskerazko iztegi berri batentzat. Bestetarako indarrrik ez neukalako' itzetan bakarrik geldi natzaizute, indartsuago zindezketen beste norbaitek' gañuntzeko alderdiak landuko dizkiozutela-ta.

Lardizabal'en "Testamentu zarreko ta herriko kondaira" artu dut lantokitzak. Baña Jaun au nor dan laburkiro esatea' egoki eritzi zait. "Laburkiro" esan dut, bai "laburkiro" kuantu, ezer gutxi baidakigu bere bizitzaz.

Franzisko Iñazio Lardizabal' Zaldibi'n jaio zan, 1806-ko Uz-taren 5-n. Urrengo egunean bataiatu zuten Santa Fe'ren elizan. Lenengo eskola' erri berean artu zuan. Noiz ez dakigula' apaiz izateko gogoa etorri zitzaion, eta Lazkau'ko Karmeldarretan egin zituan bere apaizgaitako lenengo ikastaldiak. Oiek baizeuden Lazkau'n garai artan, gaurregun S. Benitotarrak dauden pralletxean. Ez dakit noiz arte egon zitekean Lardizabal pralletxe ontan. Gerroago Gaztelerrira joan omen zan, Burgos aldera-edo. Azkenik' Madrillen bukatu zituan bere apaizgaitako ikas-jardunak.

Onezkero' bapo daukazute Lardizabal apaizgoa artzeko. Gero Zaldibi bertako benefiziadu ta erretore izan genduan. Azkenik' 1855'n Zaldibi'n zabaldu zan izurriteak jotakoeri laguntzen ari zala kutsatu, eta dagonillaren 20'n il zan; auzokoen artean min aundia utzia.

Bere tasunei buruz' ez dakigu gauza aundirik. Bere *Gramática Vascongada*-ren itzaurregilleak esaten digunez, aiurri legun eta atsegingarria omen zuan oso, eta txit oneritzia zuten beren lagun ugariak. Odolbizikoa ere ez; neurrizko gizona, xumea, eta besteei onegiteko' biotzaundikoa. Irudimentsu baño adimentsuago agertzen zaigu, eta biotzari baño buruarentzatago idatziaz. Orregatik, ez duzute bere idazkeran' kiskalerazita bere ondoren eramango zaituzten surik arkituko. Gogaitu ere' etzaituzte egiñen. Gauzak poliki poliki eta txukun txukun esan' eta kitto. Etxegarai'k liogu kenez "perfección negativa del estilo" dauka, alegia, utsune guztiak poliki poliki kentzetik datorkiona. Itz batez esanda: "akatsik-gabetasuna".

Bi liburu utzi dizkigu: “Testamentu zarreko ta berriko kondaira” eta “Gramática Vascongada”. Gipuzkoako Aldundiak eragin zion bigarren au idaztera. Eta 1855'n, Ernani'ko Biltzar Nagusiek' erabaki au artu omen zuten: “Provintziaren kontu gelditu zedilla liburu ori argitaratzea; eta Aldundiak erriei' berorren zenbakiak banatu zekizkienean, ardura artu zedilla, lenengo erakustaldiko maixuei bana emateko, euskeraren erakustea zabalagotu zedin.” (Gorosabel, “Noticia de las cosas memorables de Guipúzcoa”, t. I, 398'gn orrialdean).

A. Larramendi euskalzale aundiak idatzitako gramatikaren utsune ta aketsak osatzeko eratu zuan Lardizabal'ek berea. Eta berone elazketa zuzentzen ari zala atzitu zuan eriotzak. Itzaurrerik gabe utzi zuan, eta Aldundiaren aginduz' Gereka'tar Erramonek egin zion itzaurrea. Giputzerari bakarrik lotzea omen zuan bere asmoa, baña bizkaiera ta naparrera ere' berdintsu azaltzen ditu. Ikusita zeuzkan, bere aurreti, euskera gaietan idatzi izan zutenak: Larramendi, Astarloa, Zabala, Mogel, Mendiburu, Kardaberaz, Ubillos, Agirre, etab... aitamentatik ikusten danez. Gereka'tar Erramonek dionez' oso entzuna omen zan euskera landako Lardizabalen arrigarritzko jakitea. Eta Azkuek' “bere egunetako gramatikalaririk aundiena zala” esaien du.

Balio aundiagoko' ez dakit, baña gramatika baño irakurriago eta ezagunago' ba-du Lardizabal'ek beste liburu bat: “Testamentu zarreko ta berriko kondaira” alegia. Amaikatxo on egindako liburua auxe. Orixe jaunaren esatez' “euskera eder, garbi eta ugaria du Idazteunaren laburtzapen onek”. Irakurle asko zituan bein batean, baña gaurregun' urri samar dituala uste dut.

Gramatika baño lenagokoa da; eta Azkue'ren iritiz' ezagun omen da lan ontan noiz gramatikagiletu zan Lardizabal. 548 orrialde ditu len-argitaraldiko lan eder onek. Nik ez dut ikusi, Azkue'k ikusi omen zuan Lardizabal'ek eskuz egin zuena berbera, osorik ezarren. (*Euskera* aldizkarian “Lardizabal'en Testamentu zarreko ta berriko kondaira”, 1928, 339'en orrialdean. Emendik aurrera Azkue aita dezagunean' lan ortiko itzak izango dira). Entzun ditzagun Azkue beraren itzak: “Nere betazalak berezi ezin ditezken egunetik, nere iltamu-ondoan, Euskaltzaindiarena izango den liburu onetan bi lan dakuskigu. Or-emenka itz bat marraz erdi-estali ta bere gañean zuzendurik (geienetan okerturik) egeretzen da. Birridazketa auek Lardizabal'ek berak egiñak direla argi-argi ageri da. Noiz egiñak dira ordea? Nere ustez gramatika-ara-zoan sartuta gero, euskera ikertzen asi ezkerokoa dirudi birlan onek. Lenengo izkera erriarengandikoa da, bigarreanean itz eta izkera-azterzaile baten lana dakust, edo beintzat dakustalakoa

nago. Ona emen gerta kari batzuk. Lenengo, idaztaldian erriak bezela zion Lardizabal'ek: "irten nai izan etzueneko" (144-18), "buru izan bear zuela-ta" (159-8), "izan nai bazuten" (185-5), "biar il bear dezu" (198-12) (Eskuzko liburuaren orrialde-lerroak dira auek). Bigarrengo idazkeran onelaxe aldatu zituen esakera eder oriek: "irten nai izan etzaneko" (140-18), "buru izan bear zala-ta" (150-36), "izan nai baziran" (174-27), "biar il bearko zera" (158-28). (Orrialde ta lerro auek' 1885'an Tolosan argitaratutako liburutikoak dira. Nik' ez daukat liburu ori eskura eta 1855'an argitaratutakotik aitatzen ditut). *Nai izan*'ek eta *bear izan*'ek beti eskatzen dute auxiliari transitivo beren kideztat naiz *irten*, *izan*, *il...* naiz beste edozein aditz intransitibo dutenean, baita kide au izen bat denean ere. Ikusi ontarako "Morfologia Vasca", 144-33.

Lenengo idaztaldiko beste esakera askoeri ere' egin omen zien bere ikutuxoa. Gañera' Lardizabal'en kondaira irakurtzen asi dediñak' belaxe oartuko du Azkue'k dioneko beste ura ere. Alegia, Lardizabal' erabateko oso-zalea dala. Ona adibide bezelako batzuk. Itzaurrea irakurtzen asi besterik ez eta amaseigarren errenkadan, guk *itzkuntza* idazten duguna, arek' *itzkuntza* idatziko dizute; itz orren muiña' iz ez baña *itz* dalako. Eta berebat *eriotz-pean* (2-36). Jarraitu irakurtzen eta itzaurreko bereko emeretzigarren lerroan onako au ikusiko duzute: "zeron begiakkin guztia zekusaten". Eta atzerago' (14-2) "bere gauza guziakkin bialdu zuen"; eta orrialde berontako seigarren errenkadan: "Aberastasun andiakkin".

Ba-zekian askorentzako mugitza' -ak zana, eta ez dio orixe iñola ere kenduko, datorrena datorrela -ak orren ondoren. Beste auetan ere: "Jose'ren anaiaren joanera" (54-28), eta "bere ganbaraetan arkitzen zuten" (54-32). *Anzia* ta *ganbara* itzei ere' ez die iñoiz ere -a ori kenduko. Gañerakoa' berebat. Osozale dana' ondo agertuta dagoela uste dut.

Orain galde au: Nungo euskera-mota dauka Lardizabal'ek bere liburuan? Giputzera ia erabat; baña ez da arritzeko liburu ortan Bizkai ta Naparroako euskeraren usaia aditzea. Gogora dezagun bere gramatikan' giputz, bizkai ta naparrerak daukatela toki, ta ez gelegi arrituko kutsu orrek. Gañera, Lardizabal'ek' jaio ta bizi, apaizgaitaroa ez gañetikoa, Zaldibi'n egin zituan. Zaldibi'ko euskerak, berriz, ba-du tankera piska bat bai naparrerakin, onen muga ondoan dagoelako, eta nik ez dakit zergatik baña bizkaierakin ere ba-du beste antz piska bat. Au dala-ta, ez gaitu arritu bear euskalki oietako itzak' gutxi-asko berdin eukitzeak. Iñundik ere onelako batzukatik zion Azkuek "Bizkaiko zertxo auetatik bat edo beste Zaldibian berean ere ikasi zitezkean"-a. Baña eun-da

geiago alditan derabilen *gitxi* bizkaitar ori' etzuan Zaldibi'n ikasi, edo beintzat gaurregun ez da esaten.

Beste ezer baño geiago' Fr. Bartolome'ren liburuetan ipintzen du Azkue jaunak, erdal-kutsuko batzuen gañera, bizkai-kutsuko oien iturria. Eta ondoren' agiri batzuk ezartzen ditu.

Benaparroa'ko esakera gutxi batzuk ere ba-daude. Baña, Basussarry'ko erretore Larregi'ren "Testamentu zarreko ta berriko kondaira" begien aurretan euki izan zuala jakin ezkerro, arritzeko ez da gutxi oiek baño esakera ta itz geiago artu ez izatea. Ona batzuk: "baratza zaia *zalakoak*", el tenido por hortelano (508-18); "*betetzer* zanean", cuando estaba a punto de llenarse (501-8); "*il-izer* uzten zutela", dejándole a punto de morir (567-2). Azkue'k aitaturikoak dira iru adibideok.

Beste au ere' etzuan Zaldibi'an ikasi Lardizabal'ek. Mugitzetan' *e* zale badira ere, aditzetan' *a* zale dira zaldibitarrak, beste goierritarren antzera. Orregatik diot etzuala Zaldibi'n ikasi ori. Beti "duena, dituen, dituela, dakarzkiena, zuen", beti *e* erabiltzen du. Adibideok' itzaurretik ateratakoak dira: oiekin nasin, ordea, beste onako auek ere erabiltzen ditu: "diralarik, *zan, dana*". Ola-koetan beti' *a* ipintzen du.

Idiki dezagun beste barruagoko orrialde bat, 377'gna. esate baterako. Emen ere' nasin arkituko ditugu: "zegoan, zuen, zuela, *zala* nauenaren, zeukan". "Zeukan" ez baña "zeuken" esaten genduan, ba, Zaldibi'n! Bere gramatikan ere ez dauka erabateko berdintasunik. Epentesitar letra orren aurretik *u* datorren guztietan *e* ipintzen du: "zuen, *nuen*" bezela. *I* danean ere' geienetan bai, baña beti ez: "dakarkiena, nerauskian" bezela. Beste letra guztiak datoztenean' *a* ipintzen du beti: "zegoan, zeukan, *zala, diralarik, dana, tab...*"

Erderakadak ere ba-ditu banaka banaka; baña bere egunetako ta aurreagoko idazleekin neurtzen badugu' alde aundia ikusiren diogu sail ontan beste idazleetatik.

Legezkozat zeukan ezkerro' ba-dirudi *zeñe* -jende ori' parra parra arkitu bear dugula *Kondairan*. Ez, ba. Erabili, bai, baderabil; baña Larramendi'k eta Kardaberaz'ek-eta bezin ugari ez. Somatzen zuan, nunbait, euskerazko soñekoz jantzita egonarren' euskaldun euskaldun etzana esakera ori. Ona adibide bat: itzaurreko orrialde oso osoan' bakar auxe besterik ez dakar: "(Kondaira onek) Jaungoikoaren obra miragarrien berriak ugari eman-go dizkizute, *zeñak* ikusita, zuen biotzak arrizkoak ez badira, artuko dute, ain Ongille onarekin leialak izateko *gogo*, nere nekearen saririk naiena izango *dana*". *Zeña'* sarriegi ez baderabil ere' adibide ortan agertu dan azkeneko kera ori' bai, maiz samar

erabiltzen du: “*gogo*,... *naiena izango dana*” ori, alegia. Frasea luzesamarra danean batezere’ askotan erabiltzen du relativoa azken kera ortara. Relativodun esakuntzaren aurrekoa lenengo ezarri, eta relativoduna ondoren botatzen du. Baña Euskeraren izakerak’ lenengo eramaten baidu relativoaren ezaugarria *-n*, eta gero ezaugarri orrekin ezer ikustekorik daukan itza edo esaera, Lardizabal’en esaera orrek ere’ gordetzen du ordena au. Ortarako’ *-a* atzizki bat erasten dio relativodun aditzari, zintzilika bezela utzitako frasearen ordezkari izan dedin. Au argiago ikusteko’ esakun motx batean jarriko dizutet nik, esakun luzeetan bakarrik, Lardizabal’ek egiten duan ori. Esate baterako’ “*nik ikusi dutan gizona*” esan bearrean’ “*gizon, nik ikusi dutana*” esaten du arek. Lenengo *gizon* ori, mugitzik gabe’ zintzilika bezela dago; eta orri palta zaion *a* azkenean joango dan aditzak eramango du: “*gizon(a), nik ikusi dutana*”. Esaera’ laburra danean, emen bezela, itxusi samar ematen badu ere relativoa orrela erabiltzeak, ez du orren itxusi ematen esakuntza’ luzea danean. Ona berriz len aipatu dugun esakun bera eta zerok ikusiko duzute gogor egiten danentz: “...zuen biotzak arrizkoak ez badira, artuko dute, ain Ongille onarekin leialak izateko *gogo*, nere nekearen saririk *naiena izango dana*”.

Zeren ere erabiltzen du noizpeinka: “*barkatu zaiezu, ene Aita, zeren ezdakiten zer egiten duten*” (459-24). Baña *zeña baño gutxiagotan* erabiltzen du.

Non ere bai, banaka banakatxotan: “*Betel’era joan zan, non Jainkoak berriz ere itz egin zion*” (46-14).

Zergatik ere ikusi diot bein gutxienez: “*Balaan’ek... erantzun zion: zergatik merezi dekan*” (102-3).

Nola ere bai: “*Jainkoak eskua nola actua ez daukan*” (102-30).

Azkenik, erdal-kutsuzkoen artean *maite izan* -en’ orde’ *nai izan* erabiltzen du batzutan erderazko *le quiere* bezela: “*ainbeste nai zion emaztearen iltzea*” (46-25).

Erdal-kutsuzkoen ondoren bestelako batzuk esango ditut. Gaurregun, erriak konjugatzen eztituan aditz batzuk’ parra parra erabiltzen ditu Lardizabal’ek, guk *ekarri* ta *jakin* bezelaxe: “*ikusi, jarraiki, iraun, etzin edo etzan*”. Urrengo auk’ gutxiagotan erabiltzen ditu: “*entzun, irakin, erasan, jardun, izeki ta itxeki*”. *Erasan* aditzari buruz’ zera esan bear dut, bi esanai ematen dizkiola: bat’ “*esan arazo*”: “*bildurrak erasaten* ziela pentsatu, eta erantzun zien” (73-29); eta bigarrena’ “*esan*”: “*zertako ekarri ginduzun Moises-i zerasaten*” (100-4).

Erran lapurtarra ere’ konjugatu zuan arako artan: “*zerbait derragan Job santu pazientziazko maisuaren gañean*” (254-34).

Itzak dirala-ta' zer esango dut? Auxe: itz asko dauzkala Azkue'ren iztegi nagusiak ez dakarzkianak; batzuk' Larramendi'ren iztegitik jasoak dirala inñundik ere: "lurruspe" (26-19) aitzulo edo koba esateko.

Berak ere asmatuko zituan, noski, sail aundi ortatik batzuan batzuk benik. Oni bear bezela erantzuteko' bere aurreko idazleak-eta ikusi bear, zein zeñena ta zein guztiena dan jakiteko. Itz-biltze ontan jardun izan naizen bitartean' eritzi ontara eldu naiz: Azkue'ren iztegi nagusiak ba-ote-zekarzkian begiratzan nituan itzetan' batzuk argi zeukaten beren esanaia, beste batzuk, berriz' ez. Bai, ba; ulertzen ez nituan itzak, bat edo beste ez gañetikoak' bazekarzkian iztegiak; olako edo alako bazterretan esaten zirala, baña erritiko itzak ziran. Eta ekarri ez dakarzkian itzak, berriz' ulerterrexak dira geientsuenak.

Buru burutan sartu bearrekoa da auxe, inñoz edo noiz itz-asmatzen norbait asi baledi.

Lardizabal'en ortografiari buruz ere' esan dezagun zertxobait. Erderazko itzai, edo erdera-euskeratuai' erdera berean daukaten ortografia ematen die; eta arritzekoa ere ez da bere gramatikan arau berori ematen duala jakin ezkeru.

Izen bereziak edo propioak, bakoitza' beren izkuntzetan diran bezela idazten ditu. Eta bestelako izen arrontak, erderakoen senide diranak, bakoitza' beren berezitasunekin. Esate baterako' *v*-gaz idazten ditu beti: "salvatzallea, vertute, virjiña, servitziari, etab..." Ba-ditu gañera beste itz batzuk *v*-gaz idazten dituanak ere: *vizi* eta beronen itz derivatu guztiak. Orañarte, beñepein' euskalduntzat neukan nik itz ori, baña Lardizabal'entzat inñundik ere' latin-ñezko "vita" edo grekozko "byos"-tik dator. Emen aldamenen dauzkagun Jaun agurgarriok emango digute azken itza. *Viotza* ere *v*-dun egiten du arako artan: "*viotza* zabaldu zion" (47-16). Makurren bat ote? Ez dakit; *v* gabe idazten baidu itz berori bestetan, eta berorren derivatuak ere bai. *Vide* ere' *v*-gaz idazten du bein edo bestetan; "gauza on asko arturik *v* iderako prestatu zan" (27-6).

Gauzak bereiztea ere' nai izaten zuan gure Lardizabal'ek. Eta inñundik ere joera onek eraginda, ots berdiñeko itzak' bestedindu edo berezitu egin nai ditu. Esaterako, "ura" itz-otsak' esanai bi dauzka: bata' irugarren mallako izenordezko edo prononbrea; eta bigarren' itxasoko osin aundia betetzen duan gauza busti ori. Nola berezi bi auek? Lenengo izenordezko-edo dalako ori' *h*-dun egiten du, eta bestea' batere gabe utzi: "ordu *hura* ezkeru" (5-24), eta "zigorra jaso, eta ura jotzearekin..." (73-37). *Hume* itza ere' ez dakit zergatik baña, beti *h*-dun egiten du: "eta bitarte onetan

hume ta humeen hume asko ezagutu zituen" (12-14). Berezi-nai onek eraginda-edo' onako auxe idatzi zuan; Abraham-en aotan jarriaz: "eun urteko agureak *semea* izan, eta Sara larogeita amarrekoak *aur-egin*" (18-11), *seme* ta *aur* itzekin joku polit ori egiñaz.

Beste gauzatxo bat ere oartzen dugu kondaira irakurtzen asi ta berealaxe. Ezezko edo ez tun diran ia esakera guztietan' onelaka idazten du Lardizabal'ek: "ekarri *etzuten*", "alako gizonik izan *etzan*", "igerri *etzioten*" (377-11). Esaera finala danean' *n* konjuntivo bat erasten diogu aditzari azkenean, tasun ori adierazteko. Eta indar aundiagoa ematearren' onela esaten ditugu ez tun esaera oiek: "etorri *ez dedin*, eman *ez dezaion*, jota bota *ez dezaten*", etab... Beste konjuntivoekin ere' berdin gertatzen zaigu: "ikusi *ez dutanean*, ekarri *ez dutelakoan*, etorri *ez danarren*, ikusten *ez badut*", etab... Baña esaera oiek berezitasun ori gabe daudenean' ez dugu esaten: "etorri *ez da*, eman *ez dio*, ikusi *ez dut*", etab... aparteko tokiren batean izan ezik. Baña kera ori arrontzat artu' iñola ere ez. Guk arrontki' beste onela esaten dugu. "*Ez da etorri, ez diot eman*", etab... Lardizabal'ek ordea' ez. Onek, konjuntivo ori' euki baleukate bezela erabiltzen ditu beti bere aditzak ez tun esaera ia guztietan.

Olako gauza txiki batzuk gora bera' "esku oneko itz-jostun agertzen zaigu Zaldibiko euskalari bikaiña", Azkue'ren itzekin berekin esateko. Jainkoak demaizkigula olako idazlari asko.

Gaizki esanak barkatu eta ondo esanak ondo artu! Agur!

Iztegitxoarekiko oar txiki bat jarri nai nuke emen. Len esan dutanez' Azkue'ren iztegi nagusiak ez dakarzkian itzak biltzea da nere xedea. Baña, ba-daude itz batzuk iztegi orrek ba-dakarzkianak ekarri; nik arkitu diotan esanaiarekin, ordea' ez, eta orregatik ekarri ez balekarzki bezela jarri ditut. Adibidez: *adierazi*. Azkue'k "interpretar" esanai bakarra jartzen dio. Emen berriz' ba-dauzka beste aukerak ere: "significar, darse a entender, manifestar", eta onela besteak.

Gaiñera' gaurrengungo ortografia jarri diot. Ez baidauka ete-kiñik onelako lan batean, Lardizabal-ek berak bezela idazteak. Ola ta guztiz ere' berezitasun nabarmenenak gorde ditut, itzen agergerriak ezartzekoan. Esate baterako' ikus *vallera* itza. Itz-saillean' mintzatzen dan bezelaxe' "ballera" idatzi dut; baña gero, agergerrian' "vallera" idazleak berak bezela.

Besterik' 126 orrialde bakarrik ikusi dizkiotala eta gaiñera-koak astia izan dezadan beste baterako utzi ditut.

AZKUE'REN IZTEGIAK EZ DAKARZKIAN ITZAK

ABERE-ZAI, ganadero, cuidador de ganados (38-26).

ABUZTU, cosecha (53-34). "Zazpi bei gizenak eta zazpi galburu beteak abuztu oneko zazpi urte, eta zazpi bei argal, eta zazpi galburu zimurrak abuztu gabeko beste zazpi urte adierazten dituzte".

ADIERAZI, significar (53-36). "...beste zazpi urte adierazten dituzte".

ADIERAZI, dar a entender, manifestar (23-8). "Bere poza adierazteko".

ADIERAZO, comunicar, anunciar (13-23). "Faraon-i adierazo zioten...".

ADIERAZO, darse a entender (11-12). "Eta batatak besteari ezin adierazoz ipiñi zituen".

ADITUA, entendido, perito (54-6). "Jose bera baño obeago ta adituagorik...".

ADITZERA, señal (85-28). "Naigabearen aditzerarik ematea debekatu zien".

AGERIKO, manifiesto, claro (16-7). "Siñale agerikoakkin adierazo zuen".

AGERKERA, aparición, visión (66-9).

AGINTE, mandamiento, precepto (82-35). "Jainkoaren legeko amar aginte...".

AGUR-ONA, veneración (107-25). "Jainko egiazkoari zor zaion agur-ona".

AIEKATU, enclenque, enfermizo (39-14). "Argal aietatik bakarrik nabarrak sortu ziran, eta oiek ere txit argal-aiekatuak, eta gaitz-etsiak".

AIERKUNE, odio, rencor (48-16). "Anaien aierkuneari errekin geiago emateko".

AITABITOREA, Abraham (17-27). "Abran-ek esan nai du Aitabitorea".

AITORMENA, profesión, fe (14-3). "Jainko egiazkoaren aitor-mengabea" (Faraon).

ALDATU, trasladar (2-27). "Jainkoak zerura aldatu bear zuen bitartean".

ANSIATUA, contristado (56-25). "Aita ansiatuak, bada, azken-agurra egin zien".

ANZIÑAGO, antaño (17-23). "Anziñago arekin egindako... promezak berriztu nai zituela".

APAIZ-ANDI, sumo sacerdote (120-33). "Apaiz-andia buru zala, egiten zuten batzar nagusia".

APAIZATZA, sacerdocio (93-35). "Kore-k apaizatza Aaron-i kenduta, beretzat nai zuen".

APAIZ-NAGUSI, sumo pontifice (84-15). "Apaiz nagusi edo Aita santu zutela".

AZARO, simiente (31-20). "Emen artu zituen lur-erloetan aza-roak erein eta abuztu onak izaten zituen".

ARDI-MOZKETA, esquileo de las ovejas (39-31). "Laban ardi-mozketan zan aldian".

AR-EMETU, preñarse (38-40). "Ar-emetzeko denboran".

ARKUMEKI, carne de cordero (72-1).

ARLOSA, tabla de piedra (79-14). "Atzanean eman ziozkan, bi arlosatan ezarrita... bere amar aginduak".

ARMADUN, armado (43-11). "Andik laster ikusi zuen Esau lareun gizon armadunekin zetorkiona".

ARRI-MUNTO, túmulo (?), un montón de piedras (41-6). "Arri-munto bat ipiñi zuten bi alderdien muga izan zedin".

ARTUBIDE, ingreso (?) (118-35). "Eta beste artubide asko-ekin batean, berrogei ta zortzi erri... bere-bereak zituen".

ARTU-EMAN, administración de bienes (51-33). "Etxeko gora beera, eta artu-eman guziaren kontua eman zion".

ASKIDE, abundancia, multitud (17-28). "Eta Abraham-ek askide edo askotza bitorearen Aita" (esan nai du).

ASKOTZA, multitud, abundancia (?) (17-28). "Abraham-ek askide edo askotza bitorearen aita" (esan nai du).

ASMAZIO, testimonio (?) (78-12). "Ez dezu zure lagun urkoagatik gezurrezko asmazio edo testimoniorik esango".

ATZERATU, alejar, retirar (8-30). "Baña onduaz Jainkoaren eskua atzeratu bearrean, beren gaiztakerian aurrera zijoazen".

ATZIENDA, ganado (79-31). "Sortu zuen abere guzietan gaitz-antz gogor bat, zaldi, idi, bei, asto, gamelu, ardi, eta beste atzienda guztiak il zituena".

AUKERA-ANTZ, distinción (48-4). "Berezitze edo aukera antz au anaiak gaizki eraman zuten, eta gorroto artu zioten".

AURKEZTU, presentar (13-24). "Faraon-i adierazo zioten nola emakume eder bat agertu zan, eta bereala aurkeztu zioten, ezkondu zedin".

AURRIK-EZA, esterilidad, carencia de hijos (17-2). "Asi zan farra Sarai-ri, bere agortasun edo aurrik-eza arpegian emanaz, egiten".

AZELOAN, al acecho (64-37). "Orduan arreba, azeloan zegoana, joan zitzaion eta esan zion".

AZITZE-SARIA, sueldo de las ayas, precio de crianza (65-6). "Aur ori artu eta azi ezazu: azitze-saria nik neronek emango dizut".

AZKEN-AGURRA, despedida (56-25). "Aita ansiatuak azken-agurra egin zien, osotora Jaunaren eskuetan jarririk".

AZKEN-DIOSAL, despedida (28-21). "Guraso eta alabak elkarri azken-diosal gozoa egiñik, Eliezer eta Rebeka, mirabe asko ondoren zituztela, etxetik irten ziran"...

BAITAERE, también (13-15). "Eta badira diotenak, Sarai Abran-en illoba zala; baitaere Abran eta Sarai ama biren humeak baziran ere, aita bat zutela, eta sabel batekoak ez izan ezker, ezkondu zitezkean"...

BALLERA, tribu (?) (33-11). "Erriak serbitu eta vallerak adora zaitzatela"...

BANAIATU, extender, esparcir (119-2). "Berrogei ta zortzi erri, beren barrutiakkin Kanaan guzian, or-emen banaiatuak edo zabalduak, bere-bereak zituen".

BARKAZIO, perdón (100-19).

BATASUN, pacto, alianza (10-19). "Zerua odeiez estaltzen da-nean, ostrellaka agertuko da, eta zuekkin egin dedan batasunaz oroituiko naiz".

BEERATU, descender, disminuir, abajarse (9-23). "Eta egun oiek igerotakoan, aize aundi bat irten, eta urak piskaka beeratzen asi ziran".

BEINTZAT, por lo menos (13-17). "Beintzat, jakintsu askok diote, artarako baimena Jainkoak eman izango ziela".

BERDE-DUNA, de color verde (9-31). "Eta olivo-adar-osto berde-duna mokoan zuela itzuli zan".

BEREGANATU, acarrearase (10-24). "Noe-ren iru semeen artean bat izan zan, bere aitaren eta Jainkoaren madarikazioa bereganatu zuena".

BEREZITZE, distinción, preferencia (48-3). "Berezitze edo aukera-antz au anaiak gaizki eraman zuten"...

BEREZKO ARGIA, ley natural (12-17). "Berezko argiak edo lege naturalak erakusten ziena egiñaz".

BEREZKO OITURA, costumbre natural (?) (18-28). "Abraham txit biotz aundikoa zan... eta aldi ontan ere berezko oitura egin zuen".

BERRITZEA, renovación (110-7). "Zirkunzisia eta pazkoaren berritzea".

BERRIZTU, renovar (46-14).

BERTISTE, esmeralda (85-24). "Bi bertiste edo esmeralda".

BETEA, completo, perfecto (1-25). "Seigarren egun onetan egin zuen gizona, bere lanen atzena eta guzietan beteena"...

BETERO, completamente, del todo (43-28). "Jakob eta bere etxeakoak izan zutenarekin ain betero sartu zitzaizkan gogoan, non, biotzik obenarekin begiratu zien".

BIDAJE, viaje (87-6).

BILLOSTASUN, desnudez (4-22).

BIOTZONEKO, generoso, misericordioso. (72-32) "Errege gogor artan dakuskete, ver paturen begira dauden, Jaunaren dei biotzonekoak ezertan artzen ez dituztenak".

BIOTZGOGORDUN, cruel (34-25). "Anaia biotzgogordun aren eskuetatik gordetzeagatik esan zion Jakob-i".

BITARTETZA, influencia, intervención (26-15).

BITOREA, triunfador (?) (17-29). "Abran-ek esan nai du, Aitabitorrea, eta Abraham-ek askide edo askotza bitorearen Aita".

BIZITZA-GAUZA, víveres (105-12). "Errietan arkitutako abere, bizitza-gauza, eta gañerako guziak artu zituzten".

BIZI-GABEKOA, inanimado (1-17). "Bostgarrenean Jainkoa gauza vizi gabekoetatik vizikorretara igaro zan".

BIZIKARI, (ser) viviente (1-20). "Seigarrenean lurrari agindu zion, abere eta lurgañean dabilzan beste vizikari guziak eman zitza".

BIZIKORRA, viviente, animado (1-16). "Gauza vizi gabekoetatik vizikorretara igaro zan".

BIZITU, vivir (11-16). "Nor bere bazter jakiñean vizitu bearrean arkitu ziran".

BIZTANLE, habitante (114-29). "Lau errietako viztanleak"...

BLASFEMATZALLE, blasfemo (85-35).

BOSTGARRENA, la quinta parte (51-2). "Datozen zazpi urte-tan izaten diran laboreetatik bostgarrensk erosi"...

BURU-EMAN, dar fin, llevar a cabo (11-17). "Ordea lanbide oni buru-eman baño lenago".

DENBORAZ, con el tiempo (9-19). "Kutxan gordeai bakar bakarrik bizia utzi zitzairen, denboraz mundua berriro bete zezaten".

DESBERDINTZA, diferencia, desigualdad (5-30).

DESLEIALKERI, infidelidad (51-9).

DESLEIALA, deslealtad (22-23). "Edozeñek ikusiko du, one-lako desleiala zein bildur izatekoa dan".

DESPITA, contienda, riña (14-22). "Artzairen artean despita eta elea batzuek sortu ziran".

DOAITSU, dotado (1-28). "Seigarren egunean egin zuen gizona, bere lanen atzena, eta guztietan beteena,... eta doaitsuena, bere Egillea ezagutzeko eta maitatzeko gai bera bakarrik dalako".

DOATSUERA, felicidad, bienestar (63-31). "Pake ta doatsuera andian vizi ziran".

DONARIO, marcha, paso (86-34). "Guztiei zegokien donario ederrean zijoazten".

DONTZELLATASUNA, virginidad (97-27). "Dontzellatasuneko vizimodua".

EAULKI, decir (115-24). "Gezur ura arpegira eman zien; baña erantzun zioten, bildurrak eaulkierazo ziela".

EDONTZIZAIA, copero (52-25). "Erregearen edontzizaia".

EGIN-ASMO IZAN, querer hacer (50-5). "Baña Jainkoak Jose-ren bitartez gauza andiak egin-asmo zituen".

EGINERA, proceder (27-25). "Rebeka-ren egiñeratik ezagutu zuen uraxe zala..."

EKIN, atacar (3-20). "Etsaiak kriatura bi aien leialtasunari ekin zion".

ELIZAKO GURASOAK, Santos Padres (1-10).

ELIZAREN GURASOAK, Santos Padres (2-12).

ELKAR-ARTZEA, pacto (17-23). "Anziñago arekin egindako batasun edo elkar-artzea, eta egin ziozkan promesak berriztu nai zituela".

ELKAR-ARTU, unirse, juntarse para algo (20-7). "Uriko zargazteak elkar-arturik, etxea ingurutu zuten".

ELORRILARRA, arbusto, maleza (5-14).

EMANERAZO, hacer, producir (1-18). "Urai, arraiak emanerazo ziezten".

EMAZTE EGIN, casarse (31-34). "Jainkoaren servitzari bat emazte egin bearrean"...

ERAENMENTU, gobierno, acción de gobernar (123-9). "Israel-ko Juezen eraenmentua, edo gorberrua".

ERAKUTSI, enseñanza, doctrina (103-1). "Balaan-en erakutsi gaiztoa".

ERANTZUERA, respuesta, contestación (94-32).

ERANTZUPIDEA, correspondencia (1-9). "Guziz esker-gabea eta dollorra izan bear da alako erantzupidea ain Ongille oparoa-ekin gordetzeko".

ERDIRATZEA, repartición, división (106-1). "Moises-ek irabazitako lurren erdiratzea".

ERPIN, elevado (100-20). "Leku erpin batean".

ERRAÑ-GAI, la novia del hijo (28-39).

ERRAZKERI, comodidad defectuosa (moral) (87-7). "Ala ere baziran zenbat alper eta errazkeriari on-eritzita, gitxik nekatzen zituenak"...

ERRAZTUNA, anillo del dedo (51-2).

ERREGE-ETXE, casa real, palacio (61-14).

ERRI-BURU, capital (121-4). "Erri-buru onetan bildu oi ziran"...

ERRI-ONDO, alrededores de un pueblo, arrabales (35-3). "Luzan zeritzan erri-ondoan gelditu ziran".

ERRO, consecuencia (6-5). "Adan-en bekatuak laster erroak eman zituen"...

ERROAK EMAN, traer consecuencias (6-5).

ERRUKIMENTU, misericordia (21-20). "Jaunaren errukimentuan zuen uste osoa".

ESANA, propuesta (49-6). "Ruben anai zarrenak etzuen esan au ondo artu".

ESETSI, perseguir (31-23). "Asi ziran esetsi edo persiguitzen".

ESKEÑI, promesa (46-14). "Aitasaba Abraham-i egindako eskeñi guztiak berriztu ziozkan".

ESKEÑI, oferta, ofrecimiento (18-29). "Bere eskeñi oparoa ontzat artu, eta erantzun zioten, ziona egin zezala bada".

ESKER ONAK EMAN, dar gracias (10-4). "Artu zituen mesede andiakgatik esker onak emateko".

ESKRIBUZ, por escrito (8-15).

ESLEITUA, elegido, escogido (77-18). "Jaunaren erri esleitua".

ESPA, queja (14-5). "Argatik Abraham-i ainbeste espa agertu ziozkan".

ESPADASUN, queja (87-25).

ESTALIA, bóveda, techo (1-9). "Firmamentu edo gañean daukagun estali urdin ori".

ESTU, tajante, terminante (4-13). "Debeku estu hura autsi naiago izan zuten".

ETXE-LAN, trabajos domésticos (30-32).

ETXEJAUN, jefe de familia (11-27).

ETZIÑA, afectuoso, benévolo (43-26). "Ain aier zitzaionaganao txit etziña".

EZ-ADITUA, inaudito (116-29). "Jarri zan mesede ez-aditu onegatik Jaunari eskerrak ematen".

EZAGUERADUN, conceder (12-16). "Jainko egiazkoaren sinismena, eta ezagueradunak ziran".

EZARRI, grabar (79-14). "Atzenean eman ziozkan, bi arlosatan ezarrita,... Israelitarrai itzez esandako bere amar aginduak".

EZDABAIDA, discusión, disputa (14-34).

EZERTAN ARTU, hacer caso (8-32). "Jainkoaren esan eta keñadarik etzuten ezertan artzen".

EZIN ERAMANA, el no poder sufrir a uno (6-21). “Abel-en ezin eramanak ematen zion damuak”...

EZIN ESAN-ALAKO, indecible, que no se puede decir (4-14).

EZTAI-GAUA, noche nupcial (37-5).

EZUR-UTS, raquitico; lit. hueso puro (53-15).

GAIÑEZTU, rebasar (48-22). “Bi amets oiek senideen gorrotoa gaiñeztu zuten”...

GAITZ-ANTZ, enfermedad, clase de enfermedad (69-30). “Ukattu zionean sortu zuen kanpoko abere guzietan gaitz-antz gogor bat”...

GAITZ-ETSI, de mal augurio, desahuciado, tocados de enfermedad (39-15). “Argal aietatik bakarrik nabarrak sortu ziran, eta oiek txit argal-aiekatuak eta gaitz-etsiak”.

GAITZ, malicia (6-25). “Abel, berez paketsua eta gaitz gabea izanik”...

GAITZ-PENTSATU, pensar mal, sospechar (?) (6-25). “Abel, berez paketsua eta gaitz gabea izanik, gaitz-pentsatu etzuen”...

GAIZKI, mal, falta, pecado (113-6). “Israel-ek gaizki bat egin zuela”...

GAIZKI-EGIÑA, falta (4-34). “Adan-ek lanbide gaizto artatik garbitu naiez, gaizki-egiña emazteari ezarri zion”...

GAIZKI-ESALE, blasfemo (85-37). “Gaizki-esale au Moises-i eraman zioten”...

GAIZTO, perjudicial, pernicioso (8-2). “Ugoldeak gero utzi zion koipe gaiztorik etzeukan”...

GAIZTO’U, pervertirse (2-16). “Besteak, Jainkoa bera bezela izan nai izan ziralako, gaiztotu ziran”...

GELDITZEA, parada (115-32). “Eguzkiaren gelditzea”.

GIZENTASUN, fertilidad, prosperidad (34-5). “Lurreko gizontasunean... zure bedeinkazioa izango da”...

GOGOR, grande (?) (109-24). “Apaizen oñetatik arri gogor bana artu”...

GOGORKIRO, duramente, ásperamente (55-6).

GORAGOTU, aumentar (6-20). “Zenbat geiago esan ainbat aren indarra goragotzen da”...

GORDELARI, guardián, custodio (116-1).

GORPUTZ-ILLA, cadáver (26-5).

GOZAGAITZKERI, sinsabor (31-12). “Esau-ren gozagaitzkeriak atsekabe andia ematen bazioten ere”.

IBILLIA, andanza, curso (de los astros) (1-15). "Laugarrenean eguzkia, illargia eta izarrak egin zituen, oien ibillietatik egunak eta gauak,... zuzendu zitezen".

IDOLOZALE, idólatra (26-13).

IGAROTZEA, paso (108-30). "Jordan-go ibaiaren igarotzea".

IGES, huida (39-36). "Jakob-en igesa".

IGESLARI, fugitivo (125-23).

IGOTZEA, subida, ensalzamiento, ascenso (53-30). "Jose-ren igotzea".

ILKINTZA, matanza (46-4). "Sikem-goai egindako ilkintza ta kalteak ordaindu zitazkiketean".

IL-OZTU, matar (42-7). "Ama eta semeak il-oztu ez ditzan".

INDARRA, poder, capacidad (1-20). "Eta nork bere aztzeko sortzeko indarra eman zien".

INDARREAN, en vigor (16-24). "Lege au bere indarrean egon zan".

INGURATU, acercarse (47-18). "Ordurako Esau beste semea ere inguratu zitzaion".

INTZENSU-ONTZI, incensario (85-17).

IPINERA, institución, erección (87-30). "Sanedrin-en ipinera".

IRAKURGAI, capítulo (1-4). "Lenengo irakurgai".

IRAZEKI, ardiente, abrasado (23-29). "Mortu irazeki onetara ziranean".

ITSATSI, trabarse, enredarse (25-18). "Eta ikusi zuen sasia txikiro bat adarretatik itsatsia".

ITZEGIÑA, lo convenido (94-35). "Eta esan zien, len itzegiña egiteko prestatu zitezela".

ITZ-TRUKATZE, tienda, disputa, desavenencia (14-23). "Ezda zure ta nere artean itz-trukatzerik bear".

IZENDATU, determinar, anunciar (23-2). "Izendatutako denboran".

JABE-EGIN, adueñarse (26-23). "Abraham koba eta inguruko lurraz jabe-egin zan".

JAISKERA, bajada (60-22).

JAKIN, conocido, fiyo (6-35). "Vizi-leku jakin gabeko arrotz bezela"...

JAKIUNDE, conocimiento, ciencia (16-21). "Irakurleen jakiunderako emen esan bear da"...

JAN-GAUZA, comestible (8-2).

JANTZI, poblar, proveer (329-38). "Txit conveni zala Jerusalem gendez jaztea"...

JATENA, comida, cosa de comer (56-16). "Egipto-ra zoazte eta jatena ekarzute".

JATORKI, descendencia (97-1). "Apaiz-izatea Aaron eta bere jatorkiari zegokiela".

JATORRI, descendencia, posteridad (4-16). "Ordukoa da, ondorengo jatorri guzia mendean artu zuen, bekatua".

JAUNTASUN, majestad (78-24). "Jauntasun aundi arekin Jainkoa agertu nai izan zala"...

JAUNTASUN, dignidad (59-11). "Ontaraño Jose-k, nekez berderik, bere Jauntasunari, eta inguruan zeuzkanai bagiratuta, negar gabe iraun zuen"...

JAZARRA, pelea (43-10). "Aingeruarekin jazarra edo pelea izan zuen ezker".

JENDETZA, gentío (73-10).

JOANERA, ida (35-34). "Jakob-en joanera Haran-era".

KALTEBIDE, daño, perjuicio (122-1). "Kaltebide andiak gahera zetorzkien".

KATIBU, cautiverio (53-10). "Eta au ere bere katibuan gelditu zan".

KATIBUTU, embarazar, dificultar (116-2). "Bidea zerbait katibutzen zien".

KEZKA, recelo, sospecha (55-16). "Au guzia egiaz esaten bazuten ere, Jose kezkatan zegoan, eta kartzelan sartu zituen".

KISKALZIO, abrasamiento (21-8). "Erri aietako kiskalzio gogorrak aditu zituenean".

KOIPE, costra (?), residuo (?) (8-2). "Ugoldeak gero utzi zion koipe gaiztorik etzeukan".

KOIPE, pingüosidad, abundancia (?) (33-10). "Jainkoak zeruko intza eta lurreko koipearekin ogia eta ardoa ugari eman dezakizula".

KONTU-ARTZALLE, mayordomo, encargado (27-3). "Bere kontu-artzalle edo mayordomoari agindu zion".

KONTU-ARTZALLE, guardián (6-31). "Zer bada? Ni ere anaiaren kontu-artzallea naiz onen berri emateko?"

KUTSUTUA, manchado (8-20). "Mundu guzia loikerian sartua eta kutsutua zegoala ikusirik".

LAGUNTZAKA, sin compañero (96). "Abere garbietatik iru pareatu aldi, eta bat bakarra edo laguntzaka".

LANBIDE, acción (?) (4-33). "Adan-ek, lanbide gaizto artatik garbitu naiez"...

LAN-EGITE, trabajo (24-12).

LANGAI, acto, acción, proceder (16-34). "Baña on-bearrez artu zuen langai onek, laster bere naigabe ta buruausteak eman zizkion".

LANOTSU, afable (57-12). "Jose-k diosal txit lanotsua egin eta galdetu zien".

LASAI, libre (costumbres) (50-14). "Bere astura lasai gaiztoakgatik Jainkoak il zuen".

LASAIKERI, lascivia, impureza (103-16). "Itsutu eta lilluraturik lasaikerian nastu ziran".

LASATU, deshacerse, desprenderse (103-5). "Eta auzo bildurgarri argandik lasatu nai bazuen"...

LASATZE, desahogo, consuelo (47-8). "Eta bere lasatze guzia Jakob noizbait itzultzearekin zeukan".

LEIALA, lealtad (18-19). "Jainkoak Abraham-en leiala, eta agindua egiteko prestasuna ikusirik".

LEIALKIRO, fielmente (12-32).

LEKUAN-LEKUAN, de trecho en trecho (86-35). "Lekuan-lekuan atsedentxoak egiten zituztela".

LENBIZI, primicia (118-34). "Eta lenbizi edo primiziak zor ziozkaten".

LENEN-IZATEA, ser el primero, primacia (30-26). "Esau-k Jakob-i lenen-izatea saltzen dio".

LENENGOTZA, primacia (32-9). "Rebeka azkarrak,... Jacob-en gañera bedeinkazio au, eta onekin lenengotza ekartzeko modua egin zuen".

LENEN-JAIOA, primogénito (31-13).

LEPOMOZTU, decapitar (53-4).

LIBRATZALLE, libertador (65-26).

LILLURATU, enamorarse (46-25). "Aitaren emazteaz lilluratu zan edo amorioa artu zion".

LOTSABIDE, ignominia (38-12).

LOTSAGARRI, vergüenza, lo que causa vergüenza (4-9). "Beren buruak larrugorrian ikusi eta lotsatu ziran; eta lotsagarri au kendu nalez"...

LUR-EGIN, hacer tierra, establecerse, quedarse como habitante (11-35). "Eta España-n lur-egin zuenean"...

LUR-JO, caer en tierra, postrarse (33-31). "Eta aitaren oñetan lur-jo zuen".

LURRUSPE, cueva (26-19).

MADARIKAZIO, maldición (102-22).

MENDETASUN, cautividad (123-34). "Zortzi urteko mendetasun gogorretik atera".

MESEDE-TOKI, propiciatorio (83-1). "Propiziatorio edo mesede-tokia".

MINGARRI, doloroso (15-23). "Lot-en berri mingarri au Abraham-i eraman zion".

MIRARI-IRUDI, milagro aparente, pseudomilagro (68-8). "Deabruarekin bat eginda, mirari-irudiak, edo mirari-antzak egiten zituztenak".

MIRARI-ANTZ, pseudomilagro (68-8). "Mirari-irudiak, edo mirari-antzak egiten zituztenak".

MODUZ, debidamente (?) (40-20). "Jakob-ek Laban-i espaiak moduz aditu, eta erantzun zion".

MUNDURATU, dar a luz (46-22). "Aur-miñak artu eta mundura zuen seme bat"...

NAGITXO, perezositamente, muy calmoso (20-26). "Onetan nagitxo zebiltzala ikusirik"...

NAGUSITASUN, superioridad (89-24). "Baña anaiaren nagusitasuna ezin eramanik".

NAGUSITZA, la superioridad, el cargo de superior (93-32). "Datan eta Abiron-ek Moises-i nagusitza berentzat kendu nai zioten".

NAI, querido, ansiado, caro (1-37). "Nere nekearen saririk naiena izango dana".

NAIKERA, placer, comodidad (3-18). "Praradisuko naikera, eta atsegiñak gozaten asi ziran bezain laster"...

NAIKUNDE, placer, delicia (5-22). "Ona, bada, naikunde, eta atsegin guzien leku artatik lenengo gurasoak nola irten ziran".

NASMENA, confusión, mezcla (11-25). "Argatik uriari deitu zioten Babilonia, eta Dorreari Babel-koa, zeñak esan nai dute nasmena edo naspilla".

NASTU, cometer un acto carnal ilegítimo (46-36). "Amorioa artu eta Belenera joanik biak nastu ziran".

NEGAR-BIDE, sufrimiento, disgusto (51-22). "Jose ez beste hume guziak aitari negar-bide andiak ematen ziozkaten".

NEGARGARRI, catástrofe (72-19). "Negargarri hura ikusirik,... irteteko baimena eman zien".

NEGAR-OTSA, llanto (59-18). "Jose-ren lantu eta negar-otsa aditu zutenean"...

NEKETAKOA, dificultoso, trabajoso (5-14). "Emaztearen esanari obeto jarritu zitzaion ezker, lurra neketakoa izango zuela".

NOLA-ERE-BAIT, de alguna manera (46-5). "Bere burua nolere-bait gordetzeko".

NORATU, llevar a alguna parte (?); lit., hacer a dónde (64-32). "Kañabera-artean utzi zuen, aurra noratzen zuten, edo zer patu zuen ikusteko, Maria-k kontu artzen ziola".

OBEDITU, obediente (25-13). "Ona emen, Guraso obeditu onek erantzun zion".

ODEITU, nublado (78-18). "Oraindik mendia odeitua zegoan".

OLIO GOZO, perfume (en líquido) (13-29). "Sei illabetetan usan-belar, eta olio gozoz igurtziaz iduki oi zituzten".

ONA, el bien (6-17). "Oraindik esan zion, ona egiten bazuen, bere saria izango zuela".

ON-BEARREZ, para salir del paso (?) (16-34). "Abraham Agar-ekin ezkondu zan; baña on-bearrez artu zuen langai onek, laster bere naigabe eta buruaustek ekarri ziozkan".

ONDADE, bienes, herencia (?) (23-17). "Katibuaren semeak, Isaak nerearekin ez du zure ondadean parterik izan bear".

ONDATU, condenar (2-17). "Infernuko su-leizean,... ondatu zituen".

ONDO-ESAN, consejo (6-19). "Baña, ezin ikusi sartuta dagoan biotzarentzat ondo-esanak alperrik dira".

ONDO-IZATEA, bienestar (104-32). "Bere gende maitea ondo nai zuen ikusi, eta onen ondo-izatea, bazekien, buru eta nagusia-gogoala".

ONDONAIEZKO, bienintencionado, con buena voluntad (8-34). "Baña dei ondonaiezko guziak alperrik ziran".

ONDU, enmendarse, convertirse (8-29). "Baña onduaz, Jainkoaren eskua atzeratu bearrean"...

ONESTASUN, honestidad (10-33). "Eta onestasunari ez dago kion erdi-agerian ikusi zuenean"...

ONETAN, en esto (20-26).

ONEZ EDO GAITZEZ, a buenas o a malas (52-3). "Etxeko-andrea sartu zitzaion, onez edo gaitzez berea egiteko asmoan".

ON-IRITZI, admirar (13-22). "Eta bere edertasun andiari on-iritzirik".

ONKOTUZKOA, de buena conducta, bueno (moral) (12-15). "Asko txit onkotuzkoak, eta Jainko egiazkoaren sinismena, eta ezagueradunak ziran".

ON UTSA, justo, perfecto (?) (19-2). "Sodoma bezain Uri galdu eta gaiztoa ondattetik Jauna, atzeratuko zan, Omar on-utsak arkitu balira".

OÑ, grado, generación (8-11). "Matusalen seigarren oñeko illobarekin vizi izan zan".

OÑ, puesto, colocación (52-39). "Lengo oñean jartzen zereanean, Jose-z aztu gabe errukitu zaitezela"...

OÑERA ITZULI, volver a lo primitivo (16-31). "Jesu Kristo gure Jaunak,... legea bere oñera itzuli zuen arteraño".

OÑ-PETU, pisotear (126-12). "Abuztoak sasoi eta arorik obean zeuden egunetan, joan, eta guzia oñ-petu eta soiltzen zuten".

ORANAGO, antes, en otro tiempo (5-27). "Oranago zeuzkaten ondasun ezin asen-alakoaz oroitzen ziran".

OSASUNTSU, saludable (8-3). "Jan-gauza guziak gaitz gabeko osasuntsuak ziran".

OTSEMAN, huir (74-12). "Israeldik otsemazute; bada Jainkoa onen alde eta gure kontra degu".

OTZ-OTZEAN, fríamente (37-7). "Otz-otzean erantzun zion".

OXALLA, ¡ojalá! (75-2). "Oxalla il bagiñan!"

PAREATU ALDI, pareja (?) (9-6). "Abere garbietatik, iru pareatu aldi".

PAREKO, igual (3-36). "Jainkoaren parekoak".

PENATU, mortificar (69-13). "Bizidun guziak ezin geiagoraño penatzen zituztenez".

PENSAKIZUN, preocupación (41-18). "berri onek itzutzen zuen eta pensakizun andietan zeukan".

PISKAKA, poco a poco (9-23). "Eta urak piskaka beeratzen asi ziran".

PISU, grave, trascendental (31-31). "Ain gauza pisuan ez utsegiteko".

POZONITU, emponzoñar (69-23). "Ukitu guzia pozoniturik uzten zutela".

POZONIZKO, venenoso (69-20). "Euli andi pozonizkoak".

POZONIZKO, malintencionado (3-30). "Pozonizko galde oni belarriak itxi bearrean".

PREGONARI, pregonero (54-13).

PRESTAGO, más dispuesto (8-33). "Jainkoa castigurako baño barkaziorako prestago zegoan".

PRESTASUNA, presteza (18-19). "Agindua egiteko prestasuna ikusirik".

PROMESTU, prometer (23-5). "Seme... promestutako au izan zutenean".

SANTUTU, santificar (93-37). "Odol onetako guziak santutuak zirala".

SINISGAI, testimonio (82-8). "Elkartasuneko sinisgaia edo testimonioa gordetzeko kutxa".

SOLDADI, ejército (111-22). "Soldadi edo ejerzituko Lenena edo Prinzipea".

SOLDATA, sueldo, paga, jornal (39-4). "Jakob-i soldata emateko garaia etorri zanean".

SOMAZ, fraudulentamente (33-33). "Zure anaia somaz etorri, eta zure bedeinkazioa artu du".

SU-AUTS-AZPI, debajo de la ceniza, subcinericio (18-31). "Suauts-azpian erretako ogiak prestatu zitzaala".

SUI-GAI, el que va a ser yerno, el novio de la hija (20-22).

TXAR, falso, no cierto (17-6). "Uste txar onetatik bereala atera zuen".

UMILKIRO, humildemente (98-23).

UR-ERTZA, orilla (53-14). "Nilo-ko ibaitik irteten, eta ur-ertzean jarri eta jaten".

URGULLERI, soberbia (3-21).

UR-LEKU, mar, lugar de aguas (1-12). "Urai edo ur-lekuari deitu zion itsasoa".

UR-ONTZI, cuenco (?), recipiente de agua (23-24). "Ogi bat eta ur-ontzi bat arturik Agar-i sorbaldan ipiñi ziozkan".

URRINGAI, aroma (83-17). "Mai onetan inzentsua eta beste urringai gozoak erretzen ziran".

USAN-BELAR, hierba aromática (13-27). "Sei illabetetan usan-belar eta olio gozoz igortziak iduki oi zituzten". *Usanbelar* (82-9).

ZATI, miembro (17-37). "Gizona dan edo ez ezagutzen dan gorputzaren zatian ganibitaz ebaki bat egitea".

ZATITU, maltratar, golpear (23-14). "Eta anaia gaztea ezin ikusiak artu zuen, eta noiznai zatitu ta zeatzen zuen".

ZAURI, plaga (68-19). "Egipto-ko amar zauriak".

ZAURI, daño, calamidad (13-33). "Faraon-i eta bere etxeari zauri eta kalte andiak Sarai-gatik sortu zitzaiezen".

ZENBATA, número (73-8). "Egiten zuten iru milloiko kopurua edo zenbatea".

ZENBATEZKO, número (19-20). "Abraham zerraikion galdeak egiten eta zenbatezko gitxitzen".

ZINTZO, fidelidad (51-32). "Morroi onen zintzoa eta eraen onekoa ikusirik".

ZINTZORO, fielmente (90-19).

ZIRZILLU, joyas, pendientes (79-27). "Emazte ta alabaen urrezko zirzillu edo belarritakoak eskatu ziezten".

ZORROTZ, terminantemente (2-32). "Jainkoak zorrotz debekatu zion".

ZORROTZKIRO, terminantemente (22-28).

ZOTZ, vara (66-27). Moises-en "zotza".

ZUZENDU, ordenar, regular (1-16). "Laugarrenean eguzkia, illargia eta izarrak egin zituen,... oien ibillietatik egunak eta gauk zuzendu zitezen".

ZUZENTZALLE, reparador, redentor (?) (5-35). "Munduak bere zuzentzalea eta Salvatzalea izango zuela".

F. MENDIZABAL, O. F. M.

Itzaldia bukatuta buruz jarraitzen du itz egiten. Azkueren iztegia eztauden itzeri buruz adierazten du zail xamarra edo berak ezagutzen etzuen aurrkitzen zuenean bazetorrela iztegia eta errexak ez omen dakarzki geienetan beñepein. Eredu ederra omen da itz-berri asmatzailleentzat edo, nola jokatu bear luke-ten ikusteko.

Baomendu Lardizabalek Larramendiren kutsu piska bat edo, baiña zenbateraiñokoa den esatea zail samarra omen da. *Edergarri* itzez esaten du aldizkari batean ikusi duela *fotografia* esateko, baiña autore onek *joya* esateko erabiltzen omen du. *-Era* sufijoa askotan erabiltzen du Lardizabalek: *ipiñera, joaneran*, etab.

Jaun batek, Bizkaiko kutsuari buruz adierazten du, berak ala dan eztakian arren, gertatu leikela artzaintzan aritzen direnen joan-etorriakatik izatea, artzaiñak denak naaste egiten baitute.

Mitxelenak: Nik uste dut zer ontan gauza oker xamar bat dala, alegia, Lardizabal Zaldibiakoa zan eta badirudi Lardizabalek Zaldibiko izkuntza egin nai zukeala. Eta nik eztut uste ori ala danik. Nik uste dut Lardizabalen oiñarriak lenagoko autoreetan daudela.

Aita Inzak ere esaten ditu itz batzuek, eta azkenean Fernando Mendizabal Aitak bukatzen du.

Gero Luis Mitxelena jaunak itz egin du. Ezagutuerazita zegoan gaia utzi ta beste gai bat arturik jardun du.

Jakintzaren ta estudioen alde mintzatu da.

Badirudi zenbaitek uste dutenez euskerak etsai bat duela: linguista. Iñork eztu uste, ordea, Donostiko Igeldon eguraldiari begira egoten direnen lepora bota ditekeanik errua, aurten kanpotar ta turismoaren bidez bizi direnentzat egin duen giro txarraigatik. Euskerak zenbait bereizkuntza baldin baditu alde batetik eta bestetik, errua ezta linguistena. Berez gertatu den gauza da.

Nola diren gauzak billatzen ari dira izkuntzalariak. Bearbada jakiteak gizon banaka bati iñoiz edo bein kalte egin badio, erri bateri ez sekula. Gauzak ezpaldin badaude bear den bezala, leenbiziko lana da gauzak nola dauden jakitea.